

På sporet af II. Thule ekspedition i Nordgrønland

Af A. K. Higgins, Poul-Henrik Larsen og Jan C. Escher

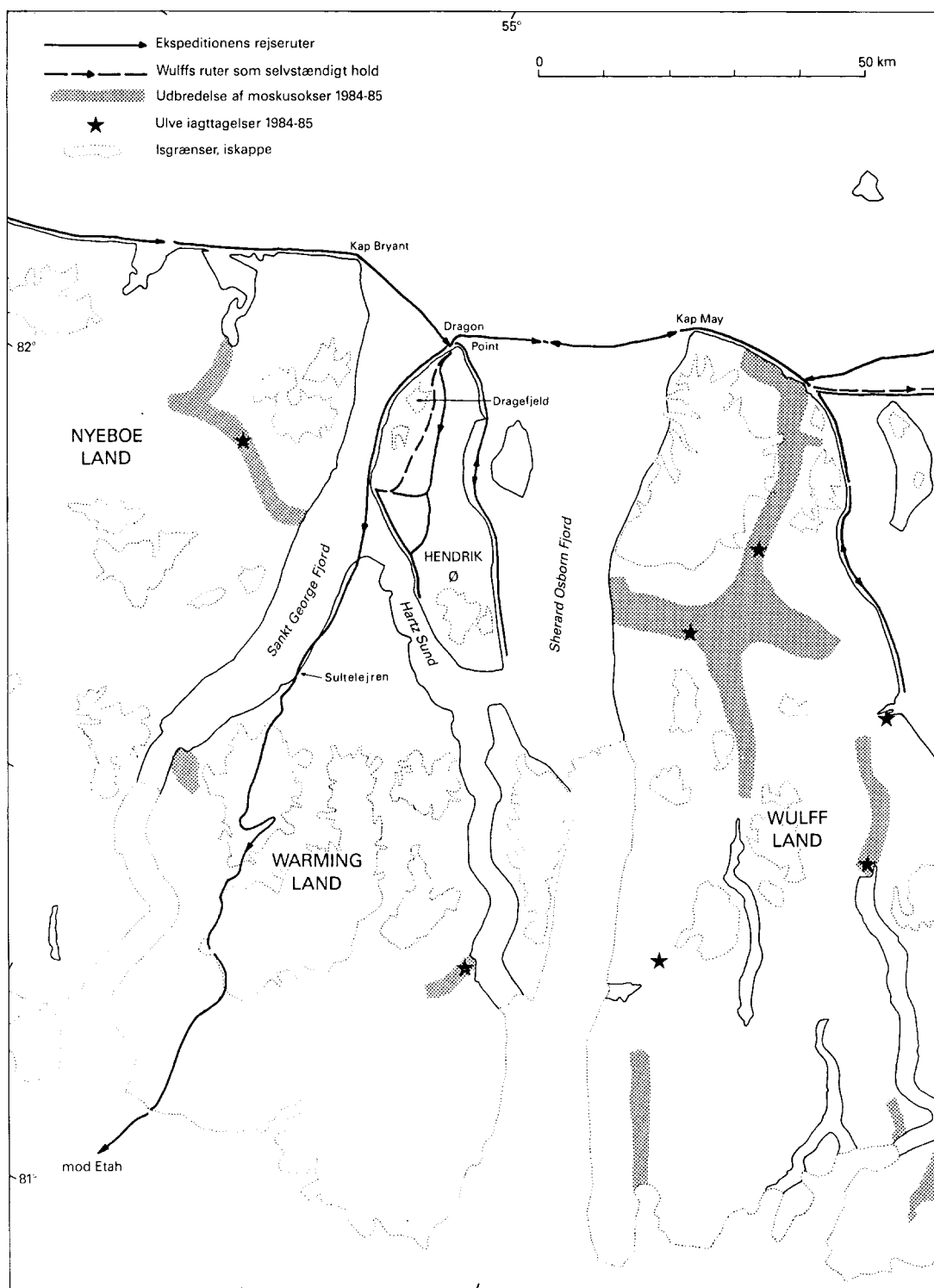
Grønlands Geologiske Undersøgelse, Øster Voldgade 10, 1350 København K

Mellem 1978 og 1985 var der stor ekspeditionsaktivitet i Nordgrønland. Grønlands Geologiske Undersøgelse (GGU) udførte regional-geologisk kortlægning i årene 1978–1980 og 1984–1985 og står nu overfor udgivelse af regionale geologiske oversigtskort i målestok 1:500.000. Endvidere har GGU publiceret en række rapporter omhandlende Nordgrønlands geologi. Geodætisk Institut (GI) udførte en ny punktmåling over hele regionen i 1978–1980 og begyndte udgivelsen af en ny serie 1:100.000 topografiske kort allerede i 1985.

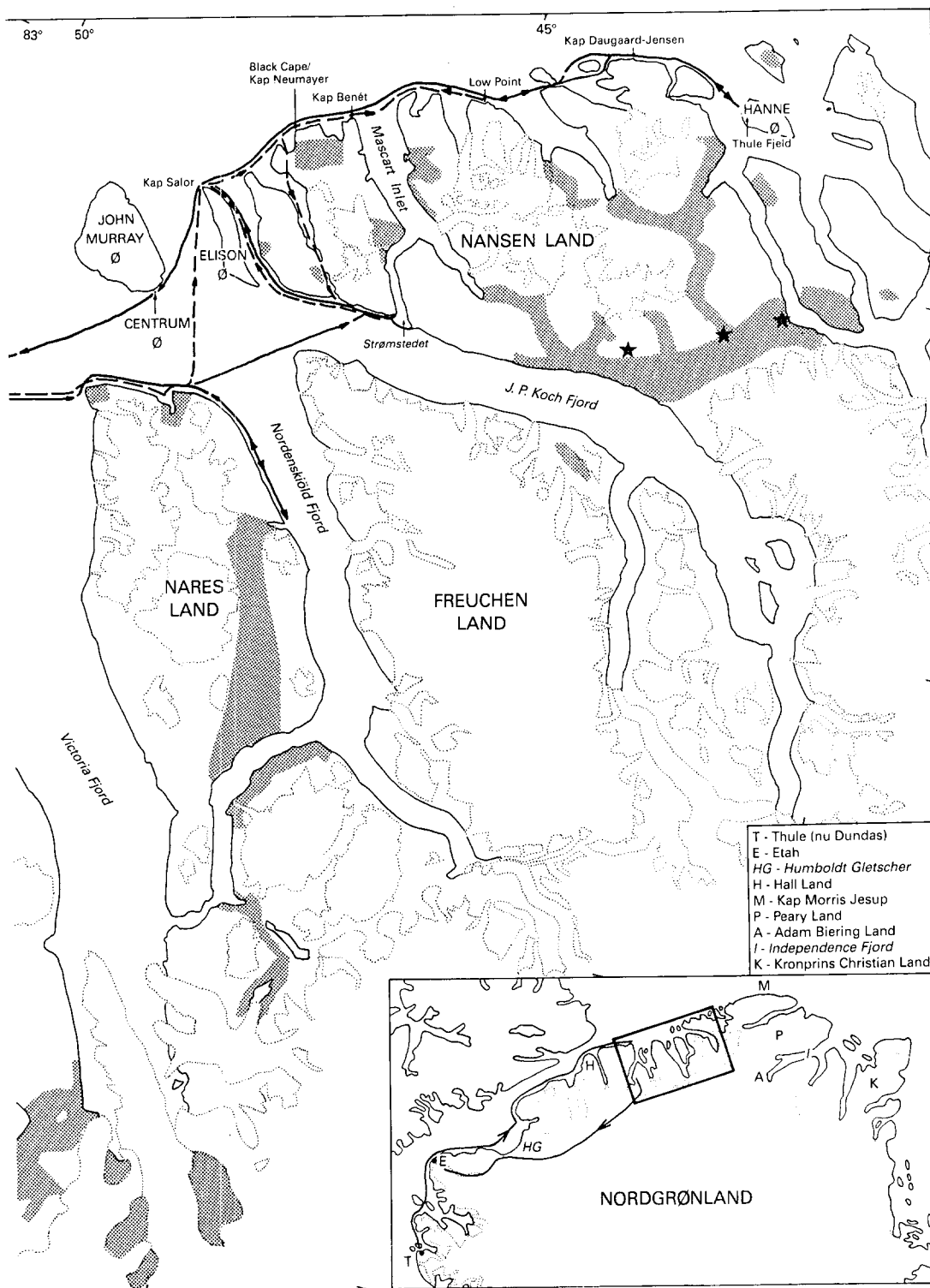
GIs og GGU's ekspeditioner arbejdede nært sammen, og i alt deltog i hver sæson op til 60 mand, som blev transporteret rundt i området med helikoptere og fly. Dog blev størstedelen af arbejdet udført til fods af to-mands grupper, der sommeren igennem boede i små teltlejre, der blev flyttet med helikoptere en gang om ugen. Da Nordgrønland fra Humboldt Gletcher i vest til Kronprins Christian Land i øst skulle kortlægges, kom deltagerne rundt i hele området og arbejdede i såvel ubesøgte

indlandsområder som i de kyststrækninger, hvor tidligere ekspeditioner havde rejst med slæder trukket af mænd eller hunde. De gamle ekspeditioner var opdagelses- og udforskningsrejser, hvor deltagerne rejste under barske vilkår. Endnu i dag kan man finde spor og rester af de gamle ekspeditioners aktiviteter i form af varder, teltringe, efterladt udrustning og rustne dåser. Blandt disse historiske efterladenskaber er der flere, som kan spores tilbage til II. Thule ekspedition, 1916–1918, og det er om dem, denne beretning handler. Der er noget særligt gribende ved at stå over for disse få spor af menneskelig aktivitet i det store, øde landskab. Spor, som trods det at de er simple, alligevel fortæller en præcis og spændende historie.

Denne artikel er opdelt i to afsnit: første del er en kort gennemgang af II. Thule ekspedition, og anden del omfatter en omtale af lokaliteter og efterladenskaber, der er blevet fundet under de nylige ekspeditionsaktiviteter i Nordgrønland. Citater fra ekspeditionens rapporter er gengivet i originalsprog og med datidens retskrivning.

Kort af en del af Nordgrønland med II. Thule ekspeditions ruter i 1917. Kortet viser også den nuværende udbredelse af moskusokser, samt steder hvor ulve er blevet iagttaget af GGU's ekspeditionsmedlemmer i 1984-1985.

II. Thule ekspedition 1916–18

Forløbet af II. Thule ekspedition fra 1916–1918 er godt kendt fra Knud Rasmussens beretninger samt fra Thorild Wulffs dagbøger. Ekspeditionen var en succes, idet den gav store videnskabelige resultater, men samtidig blev den en tragedie, fordi to af ekspeditionens medlemmer mistede livet undervejs. Den første del af ekspeditionen – udforskning og kortlægning af Melville Bugt – blev udført i maj-juni 1916. Anden del, som var hovedformålet med ekspeditionen, var udforskningen af den sidste, ukendte del af Nordgrønland med dets kyststrækning og fjordkomplekser. Denne rejse begyndte fra Thule (nu Dundas) den 6. april 1917. Ved starten havde ekspeditionen 27 slæder og 354 hunde, hvoraf størstedelen var hjælpslæder. Det sidste eskimo-støttehold vendte om den 1. maj ved Hall Land. Derefter bestod ekspeditionen af 6 slæder og 70 hunde og skulle nu klare sig med egne ressourcer og ved fangst.

Hovedekspeditionen bestod af syv mand: Knud Rasmussen som leder og etnograf, Lauge Koch som kartograf og geolog, Thorild Wulff som botaniker og biolog, tre Thule eskimoer, Ajako, Nasaitsoq (Harrigan) samt vestgrønlanderen Hendrik Olsen. De grønlandske ekspeditionsdeltagere skulle fungere som slædeførere og fangstmænd. Fra begyndelsen var det planlagt, at slæderne skulle være så lette som muligt, og at størstedelen af provianten for mænd og hunde skulle skaffes ved fangst af moskusokser og sæler. Ekspeditionens be-

retninger er meget præget af den uheldige fangst, som sammen med dårligt vejr var hovedårsagen til hundenes død og dermed ekspeditionens vanskelige forløb.

Den 7. maj nåede ekspeditionen frem til Dragon Point, nordspidsen af den ø, som nu hedder Hendrik Ø. Her skulle det videnskabelige arbejde for alvor tage sin begyndelse. Situationen for de 70 hunde var allerede kritisk, da der kun fandtes begrænset hundeproviand. Man fortsatte derfor straks mod øst med kun fire slæder til det nordlige Wulff Land for at søge efter moskusokser, og den 9. maj lykkedes det at nedlægge tre stykker. Det blev besluttet kun at beholde det antal hunde, der virkelig var brug for, hvorfor en del blev aflivet (Wulff nævner 16 stykker). Dagene den 9.–18. maj blev derfor brugt til opfodring af den resterende hundebestand. I alt blev 26 moskusokser nedlagt i Wulff Land, og proviantsituationen så for en gangs skyld lovende ud.

Den 18. maj delte ekspeditionen sig i to hold. Det ene hold med Knud Rasmussen, Koch og Ajako vendte tilbage til Dragon Point for at begynde kortlægningen af Sherard Osborne Fjord. Kortlægningen lykkedes, men de blev forsinket af en snestorm, og Koch var syg en del af tiden. Da begge hold igen blev samlet den 30. maj i det nordlige Nares Land, havde Knud Rasmussens hold mistet 11 af deres hunde. Wulffs hold, som i mellemtiden havde botaniseret i Wulff Land og Nares Land, var heldigere og havde nedlagt endnu seks moskusokser. Den 31. maj delte ekspeditionen sig igen. Wulff med Hendrik, Harrigan

og Baadsmanden skulle til Kap Salor og derefter videre mod øst langs nordkysten af Nansen Land. Knud Rasmussen, Koch og Ajako skulle fortsætte kortlægningen fra Nares Land mod øst. I et brev til Wulff skrev Knud Rasmussen:

»Koch, Ajako og jeg – gaar nu ind i Nordenskiöld's Inlet og følger efter saa snart den er kortlagt. Skulde vi finde meget gunstige Overgangsbetingelser til Independence-Fjord, runder vi Peary-Land ad denne Vej, men dette er meget usandsynligt – ikke mindst fordi vore Hunde næppe i Øjeblikket er egnede til at bestige Indlandsisen.« (Wulff 1934, s. 234).

Nordenskiöld Fjord blev kortlagt, men jagten mislykkedes, og flere hunde blev skudt, og da gletscheris spærrede vejen frem skrev Knud Rasmussen den 2. juni:

»Der er saaledes ingen Opstigning til Indlandsisen herfra, og det er derfor en Selvfølge, at vi straks maa opgive enhver Tanke om at trænge igennem til Independence-Fjorden. Vi har hverken Vej eller Proviant til dette.« (Rasmussen 1919, s. 287).

Knud Rasmussens hold fortsatte derefter mod nord med sytten sultende hunde og to slæder. De opdagede på vejen J. P. Koch Fjord, men gik ikke ind i den, da det vilde alpelandskab ikke gav større håb om at finde moskusokser.

Det lykkedes kun ekspeditionen at nedlægge moskusokser i det nordlige Wulff Land og i det nordlige Nares Land, men der fandtes spor (skeletter og gamle ekskrementer) overalt. Da de gamle ekspeditioner rapporterede

moskusokser på kyststrækningen, stort set hvor de findes i dag, kan man formode, at nutidens udbredelse af moskusokser (se kortet) ikke er meget anderledes end i 1917. Dog ved man, at først i de seneste år har de taget ophold i Nyeboe Land. Moskusokser findes stadig i Wulff Land og i Nares Land, men også i alle større dale i det tilsyneladende vilde alpelandskab i det sydlige Nansen Land (hvor de første gang blev opdaget i 1947-50 af Eigil Knuths Peary Land ekspeditioner). II. Thule ekspeditionens forløb ville måske have været anderledes, hvis Rasmussen havde fortsat ind i J. P. Koch Fjord i stedet for at følge yderkysten af Nansen Land. Moskusokser findes iøvrigt også i overraskende stort tal på nunatakkerne i bunden af Victoria Fjord, som Knud Rasmussen sammen med Nordenskiöld Fjord havde betragtet som mulige opstigningsruter til Indlandsisen på vej til Independence Fjord, indtil flydende gletscheris i begge fjorde hindrede hans fremgang.

Knud Rasmussen, Koch og Ajako blev kort efter deres opdagelse af J. P. Koch Fjord og deres ankomst til Strømstedet den 4. juni fanget af en tre dages snestorm. De måtte igen skyde flere hunde. Den 9. juni blev der fanget tre sæler. Dette reddede hundene og dermed næste kortlægningsfase. I håb om at fange flere sæler blev de ved Strømstedet indtil den 14. juni, men det lykkedes ikke at fange flere. Knud Rasmussens hold fortsatte til Kap Salor, og derefter mod øst langs nordkysten, hvor de uventet mødte Wulffs hold.

Som nævnt forlod Wulffs hold Nares Land den 31. maj med 26 hunde og tre

Thorild Wulff parat til at gå gennem vand. (Efter originalbillede i Nationalmuseets Etnografiske Samling).

slæder. De havde Kap Salor som mål, hvor et gammelt depot var blevet efterladt af Robert Pearys ekspedition i 1909. Dette depot skulle samles op, før rejsen fortsatte langs nordkysten af Nansen Land i retning mod Kap Morris Jesup. Men jagten mislykkedes. De ryster og harer, de skød, strakte kun til menneskeføde. I en snestorm ved Kap Benét den 5.–8. juni måtte seks hunde skydes og anvendes som foder for de øvrige hunde. Endnu fem hunde måtte skydes ved Low Point, og dermed blev Wulff tvunget til at vende om.

»Hela hemfärden har starkt tycke av vild flykt för livet, vilket den ju också är i realiteten.« (Wulff 1934, s. 271).

Den 16. maj havde Wulffs hold kun 14 hunde og en slæde tilbage, da de ved Black Cape (Knud Rasmussen kalder dette Kap Neumayer i sin beretning) uventet mødte Knud Rasmussens hold, som var på vej østover. Efter en kort sammenkomst fortsatte Wulff sydpå, dog uden Baadsmanden, som sluttede sig til Knud Rasmussens hold. Sæljagt ved Strømstedet gav ingenting, og Wulff fortsatte mod Kap Salor for endelig at fange tre sæler ved Elison Ø. I et brev til Knud Rasmussen skrev Wulff den 23. juni:

»En hund störtade og kvarlämnades döende på isen i går afton. I dag på morgon vid sydänden av Elison Island sågo vi flere säler och slogo genast läger på östra sidan. Äntligen ha vi i dag fått tre sälar. Hundarna (nio st. nu) ha fått ett ordentligt köttfoder, det första sedan 24. dygn. Det är ju rent underbart, att de kunna överleva denna svältperiod på en diet af döda, utmärade kamrater, gamle skinn- och remstycken från våra slädskepp, kamiker och väskor, harinälvor, våra avgnada harben och våra ekskrementer. Det gjorde helt gott att åter se de små energiska djuren glupskt sluka det fina blodiga sälköttet och späcket. Vi hade 31/5 26 hundar, i dag 23/6 9 st., ha alltså under svältperioden förlorat 17 st.« (Rasmussen 1919, s. 350).

I mellemtiden kørte Knud Rasmussen med sit hold mod øst. De fik en sæl den 17. juni og nåede den 21. juni frem til Hanne Ø, som blev ekspeditionens østligste endemål. Fra toppen af Thule Fjeld på Hanne Ø lykkedes det at skitsere flere nye grene af fjordsystemet.

Hendrik Olsen fotograferet af Donald B. MacMillan.
(Gengivet efter Rasmussen 1919, s. 419).

Derefter vendte Knud Rasmussens hold om for at begynde den lange hjemrejse. Undervejs til Kap Salor skød de tre sæler, og da de mødte Wulffs hold den 28. juni, havde dette hold nedlagt seks sæler. Nu havde ekspeditionen rigeligt frisk hundeproviand, men desværre ialt kun 21 hunde tilbage.

Hjemreisen gik først sydpå, men temmelig langsomt. Temperaturen var et godt stykke over frysepunktet, og sneen blød og våd. Den 7. juli nåede de samlet frem til det nordlige Wulff Land, og dermed til sikker hundemad. Nitten moskusokser blev skudt, og hundene blev fodret godt en uges tid i flot solskinsvejr. Derefter fortsatte rejsen vestover i godt vejr, men med dårligt

føre på grund af meget vand på fjordisen. Dragon Point blev nået den 17. juli, og ekspeditionen blev igen ramt af uheld. Sæljagten mislykkedes totalt. Selv om mange blev skudt, sank de til bunds, før de kunne bjærges. Den 20. juli deltes ekspeditionen atter. Knud Rasmussen, Ajako og Harrigan med tre slæder og nitten hunde begyndte en besværlig rejse sydpå langs vestkysten af den dengang unavngivne Hendrik Ø, mens Wulff, Koch, Hendrik og Baadsmanden gik ind over øen på jagt.

Da ekspeditionen samledes igen på sydvestsiden af øen manglede Hendrik. På trods af gentagne eftersøgninger over det meste af øen blev der ikke fundet spor af ham. Vejret var dårligt med regn, og selv om Knud Rasmussen skriver »natten« i sin beretning, må man huske på, at det selvfølgelig er lyst døgnet rundt så langt mod nord. Den 24. juli gjorde de et allersidste forsøg.

»Vi gaar uafbrudt i tolv Timer, spredt i en Afstand af 3-4 km fra hinanden. Hele natten genlyder Landskabet af vore Raab ud i den store, trykkende Stilhed, men aldrig faar vi det Svar eller det Nødskrig, som vi spændt til det yderste venter paa. Uhyggeligt lyder Hendriks Navn ud over den Ø, der nu skal blive hans Grav. Da vi endelig må opgive alt, vender vi tilbage til Teltet for trætte og uden Ord at liste os hen til vor Plads.« (Rasmussen 1919, s. 405-6).

Siden den dag har øen båret navnet Hendrik Ø. Hendriks skæbne er ukendt. Knud Rasmussen nævner tre muligheder: at han sovende er blevet overfaldet af ulve; at han uforsigtigt kan have

Baadsmanden. Til venstre i 1917 (efter originalbillede i Nationalmuseets Etnografiske Samling) og til højre i 1971. (Foto taget af P. R. Dawes).

forsøgt at vade over en elv på et sted, hvor denne var strid og dyb, og at strømmen har revet ham med sig; eller at han ved et fald er kommet til at skyde sig selv. Knud Rasmussen selv regnede det sidste for det mest sandsynlige. Da Baadsmanden i 1971 blev spurgt om hans mening om Hendriks skæbne, kom svaret »amoroq« (ulve) (P. R. Dawes, personlig meddelelse). Ulve blev observeret flere gange under II. Thule ekspedition, op til tre stykker ad gangen. De blev også set få år senere af Lauge Koch under Jubilæumsekspeditionen Nord om Grønland 1921–1923. Under den næste ekspedition i området, Eigil Knuths 1947–1950 Peary Land ekspedition, observeredes ingen ulve. Da ulvene i Østgrønland på den tid var blevet udryddet af fangstmænd, blev deres status i Nordgrønland tolket som tilfældige strejfende

gæster fra Canada. Siden 1969 er ulve blevet set i stigende antal af forskellige ekspeditioner og af slædepatruljen Sirius i såvel Nordgrønland som Østgrønland. Ulveflokkene på 7–8 stykker blev noteret i Nordgrønland i 1984, og i 1985 blev en hunulv med tre unger observeret i det sydøstlige Nansen Land. Ulvenes tilstedeværelse i Nordgrønland antages således ændret til at være en mere permanent del af faunaen (Dawes 1978, Dawes et al. 1986).

Sidste del af II. Thule ekspeditions hjemrejse var en kamp mod sulten for såvel hunde som for mænd. En sæl fanget den 26. juni blev hurtigt spist. Den 28. juni blev en hund slået ned og anvendt til menneskeføde (for første gang) – Wulff beskriver måltidet som »passabelt«. Fra den 27. juli til 3. august slog ekspeditionen lejr i Warming Land

for endnu en gang at forsøge sælfangst; dog uden megen held. Mange sæler blev skudt – men kun én blev bjærget i land. Dette sted kendes i dag under navnet Sultelejren.

Den 4. august begyndte ekspeditionen opstigningen af, hvad man troede var Indlandsisen. Det viste sig imidlertid at være en lokal iskappe. Nedstigning og passage over isfrit land til kanten af Indlandsisen varede indtil den 10. august. Turen over selve indlandsisen tog 14 dage. Den startede med 14 hunde og to slæder og sluttede med ingen hunde og en slæde. Den sidste dag på isen var meget trættende, med regn og tåge, og store smeltevandsbække på overfladen. Alle var udmattede, da de nåede land på sydsiden af Humboldt Gletscher. Knud Rasmussen og Ajako tog af sted hurtigst muligt med retning mod Etah for at hente hjælp og proviant. Koch, Wulff, Harrigan og Baadsmanden fulgte langsomt efter – men Wulff kunne til sidst ikke fortsætte længere. De sidste ord i hans dagbog lyder:

»29 augusti klockan 12.30 f.m. utan att finna vilt. Jag halvdöd, men fann Woodsia ilvensis. Lade mig till ro klockan 7 e.m., ty vill ej verka hämmande på mina kamraters rörelsesfrihet, varpå deras räddning hänger.« (Wulff 1934, s. 395).

Knud Rasmussen og Ajako nåede frem den 30. august til Etah, og hjælpeslæder afrejste allerede den 1. september. Den 4. september fik de kontakt med Lauge Koch, Harrigan og Baadsmanden, og den 10. ankom de igen til Thule. Thorild Wulffs lig blev ikke fundet trods

eftersøgning. II. Thule ekspedition var afsluttet.

I dag, mere end 65 år efter, findes der flere steder på Nordgrønlands kyst varder og andre efterladenskaber, som vidner om ekspeditionens forløb og besværligheder. Om disse lokaliteter handler resten af denne beretning.

Fundne varder og efterladenskaber

Thule Fjeld, Hanne Ø

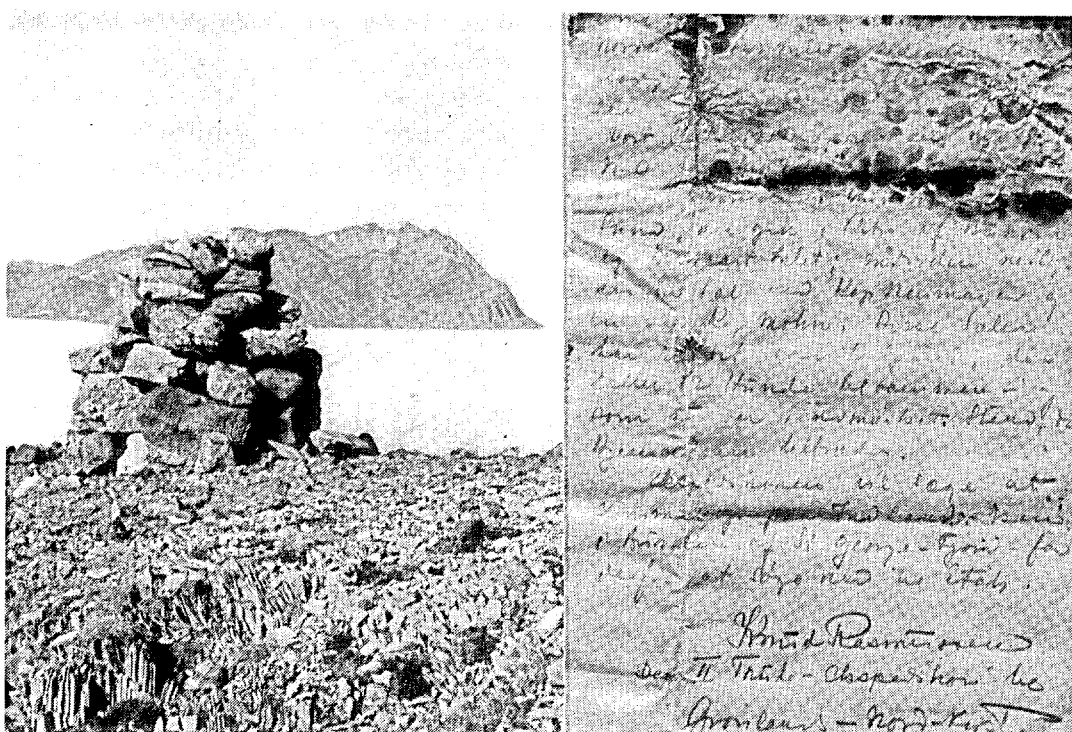
Hanne Ø var som nævnt det fjerneste punkt mod øst, som ekspeditionen nåede. Knud Rasmussen, Koch, Ajako og Baadsmanden ankom den 21. juni. Vejret var blæsende, og udsigten fra toppen af Thule Fjeld var imponerende, men ikke særlig opmuntrende.

»Landet var overalt dækket af Sne og klædt med bræer paa alle Toppe, og ethvert haab om her at skulle træffe et Jagtland, der svarede til forholdene i Valmuedalen på Adam Bierings Land, var hermed rykket op med Rode.« (Rasmussen 1919, s. 336).

I dag findes der faktisk mange moskusokser ganske få kilometer mod sydvest og syd for Hanne Ø.

Knud Rasmussen ville gerne have fortsat videre østover med Ajako, men turde ikke under de vanskelige forhold:

»derfor rejstes vor Slutvarde samme Dag ved det store Fjæld, som havde givet os den afsluttende Udsigt over den sidste Del af det Grønland, der endnu ikke var kendt.« (Rasmussen 1919, s. 341).

Thule Fjeld varden, ca. 1,2 m høj, på vestsiden af Hanne Ø samt sidste side af Knud Rasmussens beretning. (Fotos: A. K. H.).

Thule Fjeld varden blev genfundet i 1978 på en 50 m høj top på vestsiden af Hanne Ø. I varden fandtes en rusten cylinder med en tre sider lang vardeberetning skrevet af Knud Rasmussen den 22. juni 1917 på nummereret papir revet ud af en dagbog. Den omtaler i korthed ekspeditionens forløb og planerne for hjemrejsen.

Kap Daugaard-Jensen

Da Rasmussen rundede nordspidsen af Nansen Land fandt han en lille varde bygget af J. B. Lockwood og D. L. Brainard i 1882. Sidstnævnte var medlemmer af den amerikanske Lady Franklin Bay Expedition 1881–1884, ledet af A. W. Greely, som overvintrede i Ellesmere Island, og de udførte som de første

udforskningsrejser på denne kyststrækning. Om varden skrev Knud Rasmussen:

»Den er lille og uanselig, ikke mere end en god Meter høj, og tiltrækker sig derfor paa ingen Maade Opmærksomheden.« (Rasmussen 1919, s. 323).

Knud Rasmussen efterlod en kort beretning den 23. juni 1917. Fire år senere samlede Lauge Koch denne beretning op og efterlod en kopi sammen med sin egen beretning. Varden og Kochs beretning fra 4. maj 1921 blev genfundet i 1985.

Low Point

Low Point var det østligste punkt Wulffs slædehold nåede. De lå i lejr vest

Til venstre Wulff og Harrigan ved varden på Low Point. (Foto taget af Hendrik Olsen, og gengivet efter Wulff 1934, s. 267). Til højre varden i 1985. (Foto: A. K. H.).

for næsset den 8.-13. juni, og blev tvunget til at vende om, da de ikke kunne få tilstrækkeligt resultat af jagten.

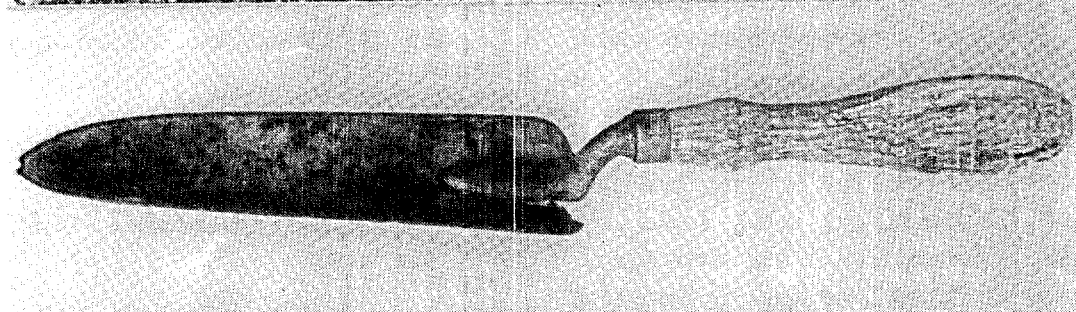
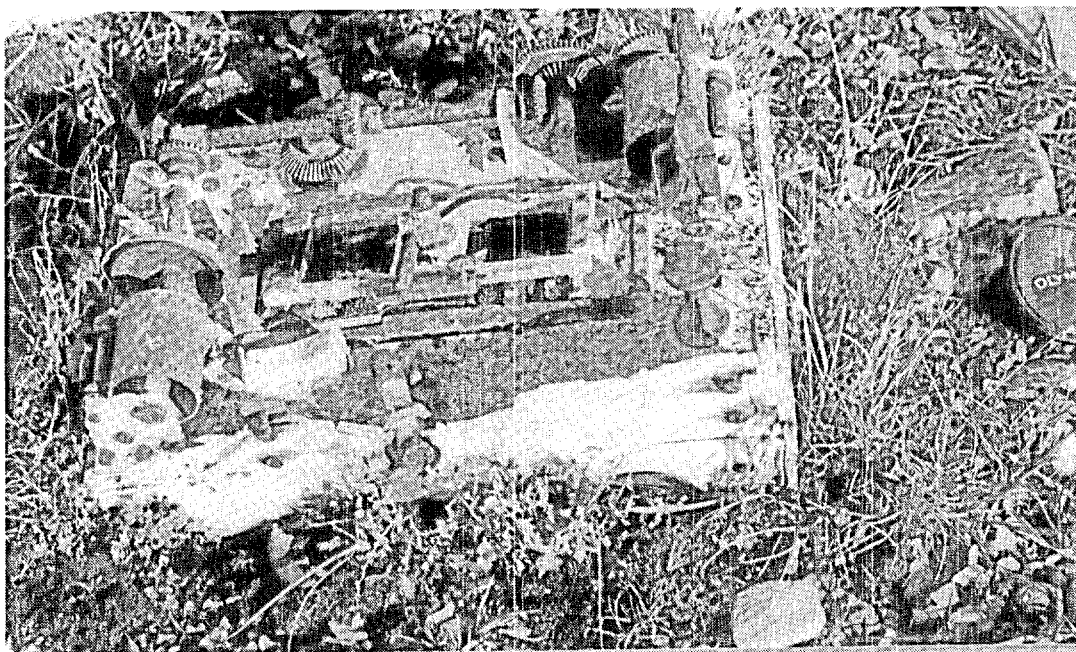
»Hendrik, Harrigan och jag gingo 10 på eftermiddagen ... bort till yttersta pynten av Low Point (45 minuter från lägret) och byggde där en stor, manshög stenvarde, i vilkens topp jag nedlade en tom bleckcylinder, innehållande rapport til Knud Rasmussen, om vårt partis färd sedan skilsmässan vid Nares Land 31 maj och om motiven till och programmet för vår återfärd samt som hyllning till Kvinnan en bild av Michel Angelos Eva! ... Då dette tydligen blir mitt »furthest north« här i livet, så utvecklades min lilla svenska sidenflagg och varden fotograferades. Blågula flaggan har nog aldrig förr vajat så langt mot norr, ej ens från Andrees ballong.» (Wulff 1934, s. 264-6).

Knud Rasmussen fjernede brevet den 18. juni 1917. I dag står varden stadig

på Low Point. Den har mistet sin øverste halve meter og hælder lidt mod sydøst. I varden findes flere beretninger af nyere dato samt et gammelt postkort, nemlig det omtalte »hyllning til Kvinnan« i form af Michelangelos Eva, efterladt af Wulff.

Kap Benét

Wulff var i lejr ved Kap Benét den 4.-7. juni fanget i en tre-dages snestorm, hvor de måtte skyde seks hunde. Wulffs situation var her yderst kritisk, og på vej østover blev han nødt til at efterlade en slæde med bagage i midten af Mascart Inlet og mere udstyr ved lejren vest for Low Point. En uge senere var han igen ved Kap Benét på retræte vestover efter at være blevet fem hunde fattigere ved Low Point. Da han igen passerede slæden i Mascart Inlet, sorterede han omhyggeligt bagagen:

Wulffs sultelejr ved Kap Benét. Billederne viser kinomatografen (øverst), Wulffs planteske (ca. halv naturlig størrelse), og (nederst) en samling rustne søm og tomme (men ikke affyrede) patronhylstre. (Fotos: A. K. H.).

»Kinematografstativet högg vi sönder att göra snöskor av. Själva kino-kameran tog jag med til lägret här vid Kap Benét, där vi med mycket besvär söka pilla ut linserna för att sedan kvarlämna apparaten m. m.« (Wulff 1934, s. 270)

Sortering og bortkastning blev således fortsat i lejren ved Kap Benét.

»Jeg har stor ompackning och har nu reducerat mitt bagage högst betydligt. Har nu blott de nödvändigaste kläderna och det minsta möjliga för de vetenskapliga samlingsarna.« (s.270).

»Innan vi bröto lägret vid Kap Benét, gallrade vi ytterligare ud en del effekter (portör, tvål, kläder, växtpapper, verktyg, knivar, kaffekittel m. m.), som jag lade i en liten depot åt eventuella efterkommande.« (s. 272–3).

Fire år senere passerede Lauge Koch Kap Benét (som han fejlagtigt beskriver som Distant Cape) under Jubilæums-ekspeditionen. Den 2. maj skrev han:

»Ved Distant Cape fandt jeg Resterne af Dr. Wulffs Sultelejr fra 1917. Her laa hans Botaniskerkasse, et Par botaniske Bøger, en Planeske og en Tekedel, en Kinematograf, Undertøj og talrige Hundekranier, der mere end noget andet fortalte om Sult og onde Dage. Medens jeg undersøgte alle disse Ting med stor interesse – jeg havde jo ofte drukket Te af Tekedlen, der var efterladt her – gik en af Eskimoerne til Fjælds og skød seks harer i Løbet af en halv Time.« (Koch 1925, s. 88–9).

I 1985 blev Wulffs sultelejr genfundet, få hundrede meter vest for selve Kap Benét, på en våd og vegetationsrig

skråning, der ligger direkte ned til det isdækkede arktiske ocean. Spredt over skråningen fandt vi de sørgelige rester af kinematografen, tekedlen, planteskeen, tomme patronhylstre og en stor rusten dåse. Ved siderne fandtes rester af hundeskletter. Af bøger og tøj var der ingen spor.

Centrum Ø

Ud for sydkysten af John Murray Ø findes flere små øer, hvoraf en blev besøgt af Rasmussen og Wulff den 1.–3. juli 1917.

»Vi telter på en uanselig lille, flad Ø, som vi giver Navnet Centrum Island, da den i de kommende Dage kommer til at danne Midtpunktet for den kartografiske Station i dette Fjordkompleks.« (Rasmussen 1919, s. 354:).

Da de forlod øen den 3. juli skrev Wulff i sin dagbog:

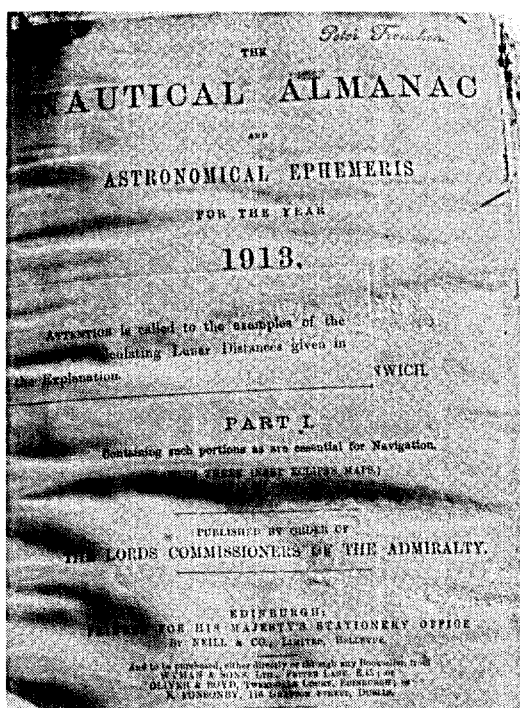
»En del bagage kvarlämnades.« (Wulff 1934, s. 314).

Den 1. april 1978 kom en Sirius slædepatrulje forbi øen, og de gjorde et overraskende fund. Historien er omtalt af Jørgen Bjerre (1980) i bogen om slædepatruljen i et kapitel med titlen »Aprilsnar« (s. 159). Siriusfolkene blev opmærksomme på en mærkelig genstand, som ved første øjekast lignede en moskusokse eller måske en varde, men siden viste sig at være en rusten metal-kasse. Rundt om kassen fandtes diverse efterladt udrustning, bl. a. en riffel, og få meter væk en teltring af store sten. Kassen indeholdt en kort besked fra Knud Rasmussen, et rødt tæppe, en

Centrum Ø. Øverste billede viser den efterladte metalkasse, til højre en mindre trækasse og en riffel. I forgrunden en del sten anvendt til teltringe. Nederste billede viser metalkassen med bøger og kort. Udenfor til venstre ligger anorakken. (Fotos af A. K. H., 1985).

sælskindsanorak, et kort over Vestgrønland, et kompas, to minimum-termometre, fotografiske plader (ubrugte), og en del bøger. Sidstnævnte omfattende ubrugte dagbøger, romaner og en »Nautical Almanac« for 1913 med Peter Freuchens stempel. (Det var oprindeligt meningen, at Peter Freuchen skulle have været med på ekspeditionen, men han blev i Thule for at passe handelsstationen, og Thorild Wulff rejste i hans sted). Bevaringstilstanden af genstandene i kassen var overraskende god, men ved vort genbesøg i 1985 bemærkede helikopterpiloten, som havde besøgt stedet sommeren 1978, at tingene nu går hurtigt til; der er blandt andet gået hul i bunden af kassen, og lemminger er begyndt at bygge reder blandt papirerne.

Nautical Almanac fra 1913 med Peter Freuchens navnetræk i form af et stempel, fundet i kassen på Centrum Ø. (Foto: A. K. H.).

Dragon Point

Nordspidsen af Hendrik Ø (Dragon Point) blev navngivet af Lewis A. Beaumont under British Arctic Expedition, 1875–1876, sammen med Sankt George Fjord (St. George and the dragon). II. Thule ekspedition besøgte stedet første gang den 7. maj 1917 under udrejsen. Her fandt de en varde med brev og kort efterladt af Beaumont, og selv deponerede de noget proviant og to slæder. Slæderne og provianten blev afhentet den 19. maj, og Knud Rasmussens hold slog lejr her den 24.-26. maj i snestorm. Kochs slæde blev efterladt, da han var for syg og svag til at køre den selv. Endelig var hele ekspeditionen samlet på Dragon Point den 17.-20. juli på tilbagevejen. Wulff skrev:

»Vi anlände på uppfärden hit till Dragon Point den 7 maj, då med sex släder och 70 hundar – nu efter två månaders svåra strapatser och proviantbrist äro vi tre slädar och 18 hundar, men med goda arbetsresultat och i gott humör.« (Wulff 1934, s. 339).

Her delte ekspeditionen sig som tidligere nævnt i to hold den 20. juli, og Hendrik gik sammen med jagtholdet ind over midten af øen; den tur, der blev hans sidste.

Dragon Point blev besøgt af Peter R. Dawes i 1966 (se Dawes 1967). Han fandt foruden to beretninger fra Knud Rasmussen i Beaumonts varde (fem sider skrevet den 24. maj og fire sider den 20. juli 1917), endnu en beretning ved Knud Rasmussens lejrplads på vestsiden af pynten (skrevet den 15. juli ved Kap May) plus en del efterladt udstyr.

Resterne af Lauge Kochs slæde findes stadig.

Hendrik Ø

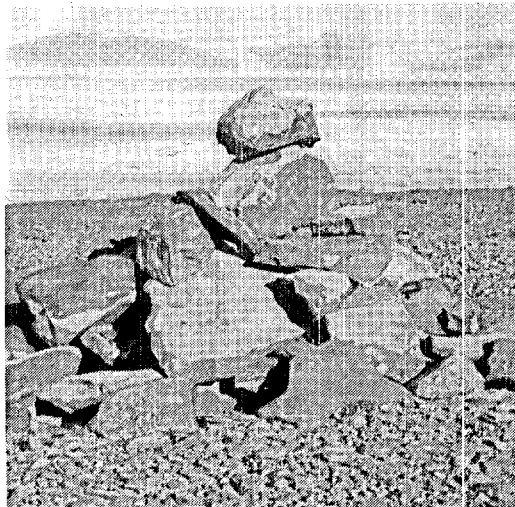
Da ekspeditionen forenedes på sydvestkysten af Hendrik Ø udeblev Hendrik. Gentagne eftersøgninger gav intet resultat. Til sidst blev de tvunget til at fortsætte rejsen uden ham:

»Det var med tungt Hjerte, vi maatte bryde op. Men forinden byggede vi paa fremtrædende Steder tre Varder. En oppe paa en Fjældtop, der var synlig fra hele Stensletten bag Randfjældene; der blev efterladt Brev om, hvad Vej vi var kørt, og hvor han vilde kunne gøre Regning paa at træffe os i de førstkommende otte Dage. En anden Varde blev med en lignende Besked og et Kort deponeret nede ved Hartz's Sund; og endelig byggedes en varde lige overfor vor Teltlejr, og her nedlagdes lidt Proviant og Klæder, saa han uden Vanskelighed vilde kunne naa os ved Lejren paa Warmingsland, hvis han skulde være vildfarende.« (Rasmussen 1919, s. 406).

I 1985 blev to af disse varder genfundet; den tredje i havniveau ved Hartz Sund har det ikke været muligt at opspore trods flere overflyvninger af strækningen med helikopter. Da ingen af de to fundne varder indeholdt det forventede brev fra Knud Rasmussen, begynder man uvilkårligt at spekulere på, om det var muligt, at Hendrik selv havde besøgt varderne og derfor var i live efter den 24. juli 1917. For bedre at kunne vurdere denne mulighed kræves en nærmere beskrivelse af de to varders tilstand.

Nede ved kysten, næsten i havniveau og kun ca. 10 m fra vandkanten, fandt vi resterne af varden, der var blevet rejst ved ekspeditionens lejrplads. Varden var delvist sammenskredet, men bestod endnu nederst af en stor flad klippeblok, hvorpå der var anbragt fire mindre blokke, således at de i det mindste havde dannet et hulrum på ca. 25×25 cm. Ovenpå disse lå flere flade sten, der tilsammen dannede et tag. Den sydligste af de fire sten omkring hulrummet var

Lewis A. Beaumonts varde fra 1876 ved Dragon Point, nordspidsen af Hendrik Ø. Billedet til venstre viser Ajako ved varden i 1917 (Copyright © Arktisk Institut, Danmark) og billedet til højre varden i 1985. (Foto: A. K. H.).

væk, og varden var tom. Der fandtes ingen spor af proviant og klæder deponeret at ekspeditionen, men mellem varden og vandkanten lå en hvid, emaljeret tekedel næsten 90% begravet i jorden. Umiddelbart omkring varden fandtes gamle ræveekskrementer.

Aktiv jordflydning og temporære vandløb på stedet har i tidens løb uden tvivl været medvirkende årsager til vardenes sammenfald og begravningen af tekedlen i jorden. Ekskrementerne tyder på, at stedet har været tiltrækkende for ræve, som muligvis har været i stand til at åbne varden, mens denne endnu indeholdt noget spiseligt. Hvis varden først er åben, er det en let sag for vinden at sprede dens indhold ud over for eksempel den nærværende fjord.

Inde i landet, øst for kystvarden, fandtes i 445 m højde den anden varde, der skulle have indeholdt et brev om ekspeditionens videre færd. Varden står endnu relativt pænt. Den er 80 cm høj og har en diameter på 65 cm ved basis. Varden er rund, svagt konisk opadtil og hul indeni. Der var intet tegn på breve af nogen art.

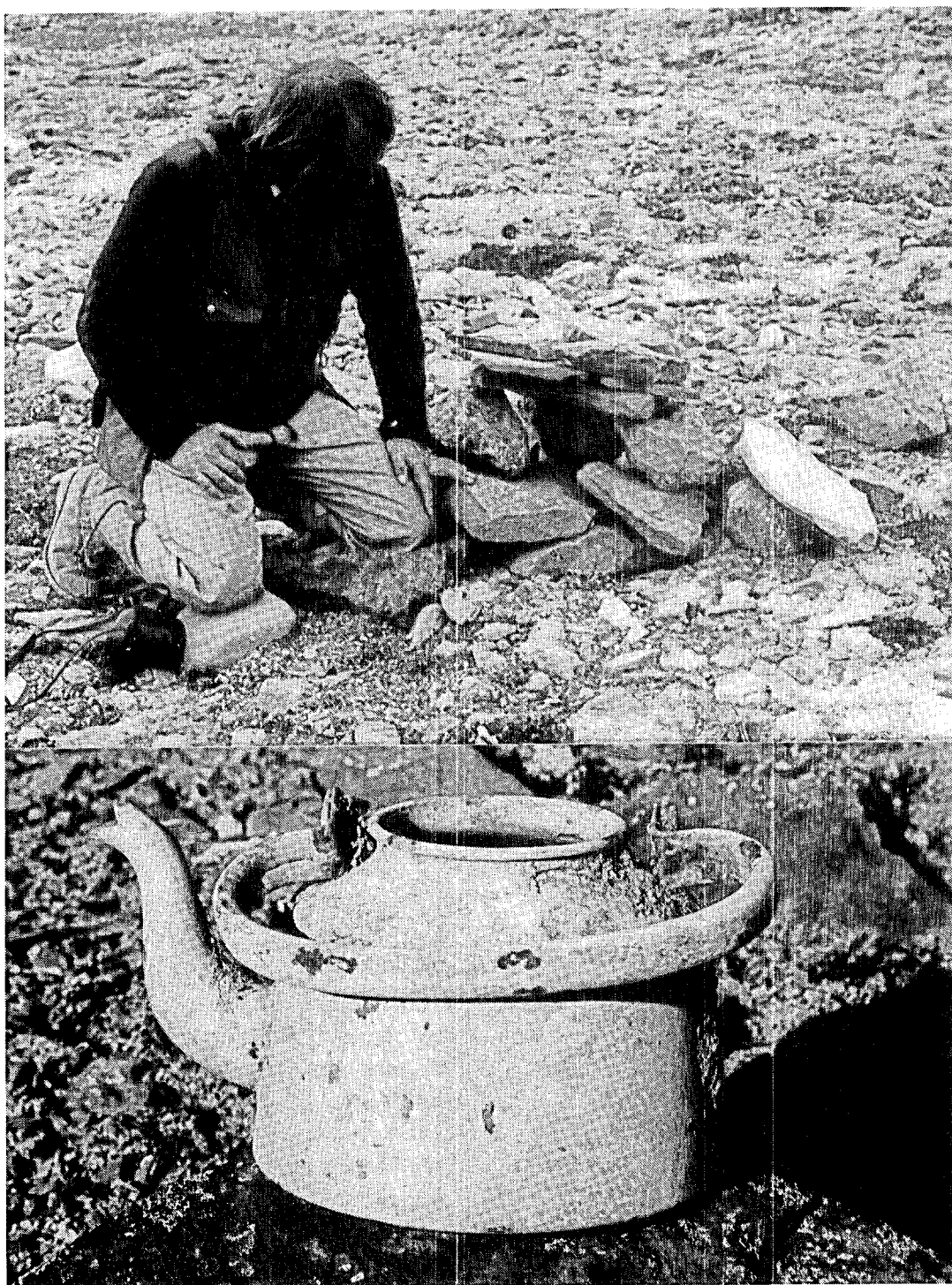
Rundt om varden lå ca. 30 sten af samme størrelse, som de ca. 60 sten varden består af i dag. Den har derfor antagelig været ca. en halv gang højere, dvs. 1,20 m, da den blev bygget! Ud fra vardenes nuværende form kunne det tyde på, at den nedfaldne øverste del har været bygget massivt uden et centralt hulrum.

De nedfaldne sten er svagt nedsunket i jorden og er alle licheen-bevoksede på overfladen. Disse forhold tyder på, at de har ligget længe på deres nuværende

plads. Hvis vejr og vind i tidens løb har fået toppen til at skride, ville man formode, at den lå relativt tæt ved den eksisterende varde og måske kun til en og samme side. Mærkeligt nok er stenene spredt til to sider og tilsyneladende længere væk, end man ville forvente, hvis de skulle have været blæst ned. Man får umiddelbart det indtryk, at menneskehænder har fjernet sten for sten ned til det sted, hvor Knud Rasmussens brev måske har ligget.

Efter datidens skik og brug blev breve og andet skriftligt materiale som regel forseglet i metalrør, inden de blev efterladt i de forskellige polarekspeditioners varder. I de fleste tilfælde var disse bygget af ganske specielle videnskabelige og historiske grunde, hvorfor man var interesseret i, at efterladte budskaber havde chance for at blive bevaret mange år ud i fremtiden. Baggrunden for opførelsen af de tre varder på Hendrik Ø var imidlertid anderledes. De blev bygget som redningsposter for Hendrik Olsen, og det er derfor ikke sikkert, at Knud Rasmussens breve og kort var forseglet nær så omhyggeligt som i de fleste andre tilfælde. Fandt Hendrik ikke varderne inden for en uges tid, så var det stort set lige meget. De manglende dokumenter i de to genfundne varder på Hendrik Ø kan derfor oprindeligt blot være anbragt som sammenfoldet papir imellem stenene, hvilket kan forklare de manglende ellers obligatoriske metalopbevaringsrør.

På den anden side, hvis Hendrik havde besøgt varderne i 1917 og fundet Knud Rasmussens breve, så ville han sikkert blot have stukket dem i lommen

Hendrik Ø kystvarden, som den blev fundet i 1985, og den udgravede tekedel. (Fotos: J. C. E. & P.-H. L.).

uden at spille tid på at efterlade yderligere dokumentation og genopbygge varderne.

Med hensyn til tekedlen, der blev fundet ved kystvarden, ved vi fra Knud Rasmussens beretninger, at man brugte en petroleumsprimus til kogning af kød, havregrød og tevand. Da Baadsmanden og Hendrik på deres skæbnesvangre jagt umiddelbart inden Hendriks forsvinden havde forsøgt at tænde et bål for at tilberede en nylig skudt hare, fortæller Baadsmanden:

»da de kun havde friske Pileskud at fyre op med under en lille Blikboks, lykkedes det dem ikke at faa Ild, og Kogningen maatte opgives.« (Rasmussen 1919, s. 404).

Vel vidende at det næsten er umuligt at koge mad uden primus eller rigelige mængder sælspek på grund af den meget ringe eller helt fraværende vegetation i området, skulle man tro, at Knud Rasmussen ville have efterladt mere end blot en tekedel til Hendrik. En eventuel efterladt primus kan dog stadig være til stede omkring varden i dag, men blot nu nedsunket helt i flydejorden.

Man kan så stille sig det spørgsmål, hvorfor Hendrik ikke har taget tekedel og en eventuel primus med sig, hvis han har været ved kystvarden i 1917. Det er dog vigtige genstande, hvis man vil gøre sig håb om at kunne tilberede sig et måltid. Disse forhold taler ikke for, at han har været ved kystvarden.

Det eneste, der kunne pege i retning af, at Hendrik har besøgt en af de to genfundne varder er, at toppen på varden i 445 m's højde inde i land tilsyne-

ladende er revet ned, og spredt mere end blot vinden ville kunne have klaret.

Hvis den ene eller begge varder alligevel blev besøgt af Hendrik (og ikke andre tilfældige gæster i årene 1917–1985) var det efter den 24. juli, da varderne blev bygget. Da hele den sydlige del af øen flere gange blev gennemført af ekspeditionen i dagene 22.–24. juli, må han altså have opholdt sig et helt andet sted i dette tidsrum (hvis han stadig var i live).

Kan Hendrik være faret vild? Det troede Knud Rasmussen ikke:

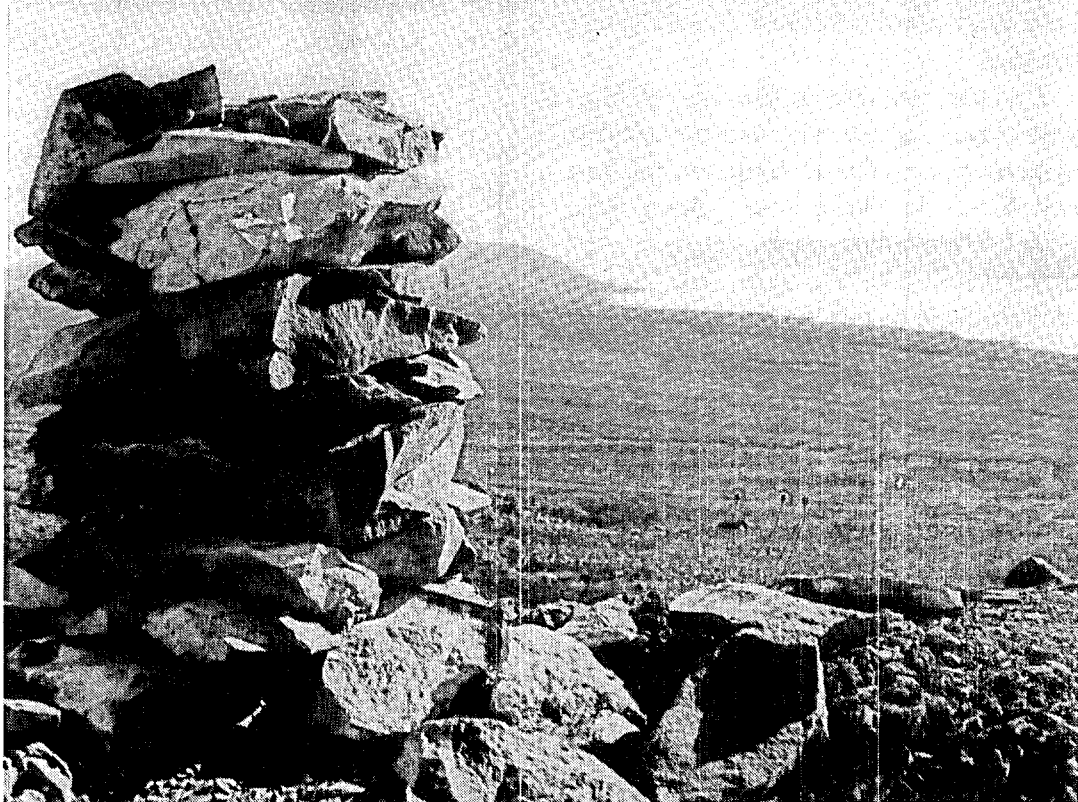
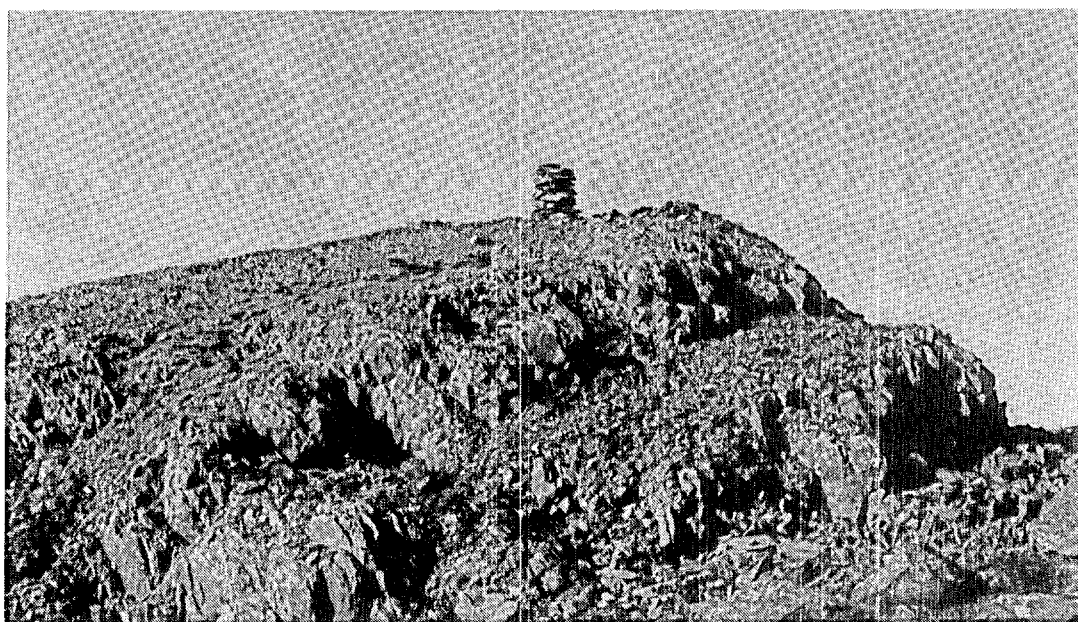
»vi var under vore vekslende Livsforhold saa vant til at jage hver sin Vej og blive borte på ubestemt Tid.« (Rasmussen 1919, s. 402).

Det samme er klart fra Baadsmandens beretning:

»De havde ikke et Øjeblik været i Vildrede med, hvad Vej de skulde gaa, og vidste nu, at de var naaet til det Sted, hvorfra de skulde dreje ned til St. George-Fjorden. Særlig Hendrik, der sammen med Koch havde været oppe på toppen af Drageffældet, var vel orienteret.« (Rasmussen 1919, s. 402–4).

På den anden side var vejret dårligt med tåge og regn. Wulff og Koch var den 21. juli selv nær ved at fare vild. Wulff skrev:

»Då Koch och jag ej, som vi väntat, kommo till kusten i närheten av slädarna, trodde vi, att de passerat vidare sydpå vadan vi följde stranden. Fjordisen med rämnor och vatten och bred, öppen tidsvattenskanal längs kusten. Gingo två timar mot söder, trötta, hungriga. Lade oss på eftermiddagen

To billeder af Hendrik Ø varden på fjeldtoppen; den nederste med udsigt over Hartz Sund. (Fotos: P.-H. L.).

i gruset och sökte sova, men jag fann det för kallt. Koch snarkade in genast. Jag gick ytterligare 2½ timmar längs kusten sydpå, utan att finna spår av Knud, och åter till Koch – en dryg och tröttande marsch på fem timmar.» (Wulff 1934, s. 345–6).

Næste dag den 22. juli skrev han:

»Vi beslöto gå nordpå igen längs kusten, då vi ansågo Knuds parti försinkat av dårlig is. Mycket trötta og frusna. Äntligen hörde vi i tjockan hundskall, böss-skott och eskimåernas rop till hundarna ute på isen. Voro snart förenade med Knuds parti klockan 2 f.m.» (Wulff 1934, s. 346).

Baadsmænden nåede Knud Rasmussens hold med mindre besvær den 21. juli i tæt tåge.

Det kan tænkes, at Hendrik er faret vild i tågen og kommet ned på østsiden af øen eller er fortsat længere mod syd end Koch og Wulff i sin søgen efter Knud Rasmussens slæde. Han har muligvis vendt om for sent, har fundet varderne og prøvet at følge efter over Hartz Sund, men nåede altså ikke frem til ekspeditionens lejr på Warming Land (Sultelejren). Hans jordiske rester (samt hans riffel) kan stadig ligge et eller andet sted på Hendrik Ø eller muligvis på bunden af Hartz Sund. Hans skæbne er (og bliver formentlig altid) ukendt.

Som et kuriosum skal det bemærkes, at da ekspeditionen delte sig ved Dragon Point den 20. juli, var Hendrik utilfreds med beslutningen. Han kom frem til Knud Rasmussen:

»og spurgte, om han ikke kunde blive fri for at gaa ind over Land; han kunne ikke forklare hvorfor, men han vilde saa nødig,

og nu bad han om at faa lov til at følge med os andre over Isen.» (Rasmussen 1919, s. 396).

Han ombestemte sig senere og gik alligevel ind over land:

»intet anende om den uhyggelige Katastrofe, der skulle blive følgen af denne Disposition.» (Rasmussen 1919, s. 398).

Den del af Nordgrønland, der er omtalt i denne artikel, ligger inden for Nationalparken, som blev oprettet i 1974. Lovene om Nationalparken fra 1976 og 1980 beskytter vardeberetninger, og de nyligt fundne beretninger på Hanne Ø og ved Kap Daugaard-Jensen er derfor efter fotografering blevet returneret til deres skjulested i varderne. Ligeledes findes Wulffs postkort stadig i varden ved Low Point. Knud Rasmussens kasse står stadig på den øde Centrum Ø og er unægtelig af historisk interesse, men nu da lemminger bruger den som rede, fortjener den måske et mere egnet udstillingssted.

Litteratur:

- Bjerre, J. 1980: Sirius. Danmarks slædepatrulje i Nordøstgrønland. 196 sider. København: Forlaget Komma.
- Dawes, P. R. 1967: Historical records and relics from the North Greenland coast. *Arctic* 20, 203–212.
- Dawes, P. R. 1978: Ulve i Nordgrønland. *Tidsskriftet Grønland* 1978, 289–303.
- Dawes, P. R., Elander, M. & Ericson, M. 1986: The wolf (*Canis lupus*) in Greenland: a historical review and present status. *Arctic* 39, 119–132.
- Koch, L. 1925: Nord om Grønland. 279 sider. København: Levin & Munksgaards Forlag.
- Rasmussen, K. 1919: Grønland langs polhavet. 596 sider. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Wulff, T. 1934: Thorild Wulffs grønlandske dagböcker (ed. af Axel Elvin). 419 sider. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Forfatterne ønsker at udtrykke en stor tak til følgende for deres venlige hjælp med denne artikel: P. R. Dawes, K. Ellitsgaard-Rasmussen, J. D. Friderichsen og N. Henriksen for kommentarer og mange nyttige forslag, Claus Birkbøll for oplysninger, Ulla Johansen for renskrivning af manuskriptet, Gurli Hansen for tegnearbejder og Jakob Lautrup for fotografisk ar-

bejde. To af billederne fra II. Thule ekspedition er gengivet efter originaler i Nationalmuseets Etnografiske Samling og et efter en original i Arktisk Institut. Fotografier taget af forfatterne er copyright GGU. Afhandlingen er publiceret med tilladelse af GGUs direktør.

LÆSERNE OG REDAKTIONEN

Tilbage til Grønland

Den første, større overførsel af østgrønlandske museumsgenstande fra Nationalmuseet til Grønland

Over 4000 museumsgenstande, en flyfragt på 700 kilo er nu med kurér overført fra Nationalmuseet i København til Grønlands Landsmuseum i Nuuk, og udstillingen »Tunuamiut« vil sikkert kunne ses i sin helhed i nogle år. Udstillingen præsenterer østgrøn-

landske genstande, der belyser den oprindelige fangerkultur fra forhistorisk tid til omkring år 1900.

Inden overførslen til Grønland blev hele samlingen, suppleret med det materiale som blev i Danmark, vist på udstillinger i København og Århus.

Overinspektør ved Nationalmuseet, Etnografisk Samling, Torben Lundbæk overrakte på rigsantikvaren: vegne de østgrønlandske samlinger til Grønland. Til højre museumsinspektør Emil Rosing og John Lyng fra Kujataata Radioa. (Foto: Lisbet Lyager).